

В.Ю.ЧУМАКОВА

СУТНІСТЬ МІГРАЦІЇ, ЇЇ КЛАСИФІКАЦІЯ ТА ШЛЯХИ РЕГУЛЮВАННЯ

(Чумакова Вікторія Юріївна – аспірант кафедри міжнародної інформації Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки)

Проаналізовано роботи зарубіжних і вітчизняних дослідників міграційних процесів, що дозволило узагальнити сутність поняття міграції, шляхи її регулювання на сучасному етапі.

Ключові слова: міграція, міжнародна міграція населення, еміграція, імміграція, нелегальна міграція, міграційна політика.

Чумакова В.Ю. Сущность миграции, её классификация и пути регулирования

Проанализировано работы зарубежных и отечественных исследователей миграционных процессов, что позволило обобщить сущность понятия миграции, пути её регулирования на современном этапе.

Ключевые слова: миграция, международная миграция населения, эмиграция, иммиграция, нелегальная миграция, миграционная политика.

Chumakova V.Y. The essence of the concept of migration, its classification and the way of regulation.

Analyzes of foreign and domestic research of migration processes, what designated the essence of concept of migration, path for its regulation today

Keywords: migration, international human migration, emigration, immigration, illegal migration, migration policy.

Актуальність дослідження. На сьогоднішній день в умовах глобалізації, інформатизації та трансформації світових процесів істотно змінюються політичні, соціальні, економічні та інші пріоритети країн. Без уваги не залишаються і міграційні процеси. Будь-які зміни тієї чи іншої

країни в світовому укладі передбачають породження нових міграційних рухів, не завжди легальних, які вимагають їх регулювання та створення нових організацій, органів та напрямів діяльності у цій сфері. Це все сприяє міжнародній співпраці та визначає актуальність вивчення міграційних процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Міграційним процесам присвячено багато праць, як зарубіжних так і вітчизняних дослідників. Серед них можна виділити роботи таких науковців як: А.Адеподжу, О.Воробйова, Т.Драгунова, В.Іонцев, А.Ічдуйгу, С.Каслс, С.Колінсон, М.Окольські, О.Піскун, І.Прибиткова, М.Пулен, Л.Рибаковський, Ю.Римаренко, А.Романюк, А.Сові, А.Хомра, В.Шелюк. У цих працях визначено суть міграції та запропоновано її класифікацію, виділено чинники виникнення міграційних рухів населення та показано основні шляхи їх регулювання. Проте нові світові тенденції міграційних процесів, вимагають узагальнення існуючих тлумачень, які допомагають зрозуміти суть міграції та шляхи її регулювання на сучасному етапі.

Метою нашого дослідження є систематизація основних понять міграції, що дозволить уточнити її сутність та визначити основні шляхи її регулювання. Відтак *завданнями* дослідження стало:

- систематизація основних теоретичних підходів до поняття міграції та її класифікації;
- визначення на цій основі сучасних міграційних процесів та шляхи їх регулювання.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Оскільки поняття міграції має досить широке розуміння, воно розглядається дослідниками та науковцями різних сфер: політології, історії, географії, права, економіки і т.д.. Російський дослідник В.Іонцев розробив найбільш повну класифікацію напрямків в теоретичному осмисленні міграції населення. Вона включає 17 різних підходів до вивчення міграції населення, які об'єднали за його оцінкою 45 наукових напрямів,

теорій та концепцій [1, с.18]. Згідно з існуючими науковими підходами до визначення міграції виділяють такі: демографічний, економічний, юридичний, соціологічний, історичний, політологічний, психологічний, історико-біологічний підходи. Кожен з цих підходів виробляє теоретичні уявлення про поняття міграції та має свою методологію до її вивчення, певне загальне значення, види та класифікацію.

Соціологічний словник визначає міграцію як "географічний рух індивідів або груп індивідів, тобто мобільність людей у вужчому або ширшому географічному просторі" [2, с.224]. Схоже тлумачення міститься і в демографічному енциклопедичному словнику: "Міграція населення – переміщення людей (мігрантів) через кордони тих чи інших адміністративно-територіальних одиниць зі зміною місця проживання назавжди або на більш-менш тривалий час" [3, с.251]. Філософський словник соціальних термінів подає міграцію як "соціально-економічний та демографічний процес – сукупність переміщень, що здійснюється людьми між країнами, районами, поселеннями" [4, с.353]. Економічна енциклопедія трактує міграцію як "переміщення людей, етносів, їхніх частин або окремих представників, пов'язане зі зміною постійного місця проживання або поверненням до нього" [5, с.305].

Так як міграція є досить складним явищем, то його поняття розглядається багатьма дослідниками і трактується по-різному. О.Хомра під міграцією населення розуміє "територіальні переміщення населення, пов'язані зі зміною місця проживання" [6, с.7]. Близьким до цього поняття є тлумачення українського дослідника Ю.Римаренко, який міграцією населення, вважає "переміщення людей (мігрантів) через кордони тих або інших територій зі зміною місця проживання назавжди або на тривалий час. Оскільки міграція населення складається з міграційних потоків, поняття міграції застосовують і в множині – міграції [7, с.740]. І.Прибиткова, розглядає поняття міграції як "процеси масових переміщень населення через кордони тих чи інших територій будь-якої тривалості, регулярності та

цільової спрямованості зі зміною місця проживання назавжди або на досить тривалий час, іноді – без його зміни" [8].

Класифікувати міграцію можна за допомогою наступних критеріїв:

- за територіальним статусом;
- за юридично-правовим статусом;
- за терміном, простором та часом;
- за мотивами та чинниками.

На сьогоднішній день особливості міграції відображаються у світовому міграційному процесі, який передбачає ряд подій, пов'язаних з міжнародним територіальним переміщенням через кордони. У зв'язку з цим виникає необхідність класифікації типів, видів і форм міграції за територіальним статусом. За цим критерієм міграції поділяють на внутрішню та зовнішню (міжнародну міграцію).

Одним із дослідників, який найбільш вдало розглянув поняття міграції на сучасному етапі, був С.Каслс, який виділив саме внутрішню і міжнародну міграцію. "Міграцією він називає перетин кордону політичної чи адміністративної одиниці, внутрішньою міграцією – рух з одного ареалу (провінції, округу, регіону чи муніципалітету) в інший в межах однієї країни, а міжнародною – перетин кордонів, які відділяють одну державу від іншої" [9, с.27-28]. Подібне визначення міграції дає і юридична енциклопедія: "Міграція – переселення, переміщення населення: всередині країни – внутрішня міграція населення, з однієї країни до іншої – зовнішня міграція населення" [10, с.405]. В.Шелюк пропонує визначення міграції як поняття, яке "відображає соціально-економічні і демографічні процеси, сукупність переміщень, які здійснюються людьми між країнами, регіонами однієї країни, різного виду поселеннями та інші види переміщень" [11, с.46-47]. Російська дослідниця О.Д.Воробйова пише, що міграція населення - це "будь-яке територіальне переміщення населення, пов'язане з перетином як зовнішніх, так і внутрішніх меж адміністративно-територіальних утворень з метою зміни постійного місця проживання або тимчасового перебування на

території для здійснення навчання або трудової діяльності незалежно від того, під переважаючим впливом яких чинників воно відбувається – притягають або виштовхують" [12, с.35].

Отже виходячи з вищенаведених тлумачень, чітко проглядається поділ міграції населення на внутрішню та зовнішню (міжнародну). Внутрішня міграція здійснюється мігрантами всередині країни, а головним елементом міжнародної міграції є факт перетину кордону та подальше перебування на території іншої держави згідно з законодавством приймаючої сторони та нормами міжнародного права. Міжнародна міграція в свою чергу поділяється на еміграцію та імміграцію. Еміграція населення – вимушена чи добровільна зміна місця проживання людей [13, с.29], тоді як імміграція – це в'їзд громадян інших держав у країну на довгострокове перебування або постійне проживання в ній [13, с.43].

Класифікуючи міграцію за юридично-правовим статусом, її поділяють на законну та незаконну. При цьому треба враховувати, що законна міграція повинна мати юридичне підґрунтя: віза, представлення правового статусу, дозвіл на проживання; а незаконна – це міграція за відсутності всіх цих документів. Зауважимо, що нелегальна міграція певним чином становить загрозу національній безпеці країн світу. А. Романюк говорить саме про офіційну та нелегальну форми міграції: "офіційна – коли людина змінює місце свого постійного проживання, включаючи і переїзд на постійне проживання за кордон, на підставі офіційного дозволу сторони, яка приймає; нелегальна міграція – коли такого дозволу немає" [14, с.21-22].

Критерій терміну, простору і часу міграцій представлений у працях багатьох науковців. Дослідник М.Пулен саме розглядає міграцію у просторовому й часовому вимірах. "З точки зору просторового виміру, міжнародна міграція – це зміна країни звичного місця проживання. Часовий критерій пов'язаний з визначенням звичного місця проживання індивіда, для чого встановлюється тривалість з причини проживання у відповідному місці" [15, с.14-15]. Визначальним чинником є те, що це стосується винятково

міжнародної міграції. Адже на сьогоднішній день поняття міграції майже ототожнюється з поняттям міжнародної міграції.

Чимало дослідників, зокрема відома українська дослідниця І.Прибиткова, поділяють міграції на:

1) сезонні – це переміщення переважно працездатного населення до міст тимчасової праці й проживання там на нетривалий строк, зі збереженням можливості повернення в місця постійного за мешкання;

2) епізодичні, які являють собою ділові, культурно-побутові, рекреаційні та інші поїздки, здійснювані не тільки нерегулярно в часі, але й не обов'язково у тих самих напрямках; якщо у ділових поїздках беруть участь, як правило, працездатні люди, то рекреаційних, туристичних і комерційних – й решта населення;

3) маятникові – масові міжпоселенські щоденні або щотижневі переміщення населення від місць за мешкання до місць докладання праці та в зворотному напрямку; у маятникових міграціях бере участь значна частина міського і сільського населення; у процесі маятникових міграцій здійснюється територіальне переміщення одного з головних ресурсів виробництва – робочої сили, яка має зворотній характер, одноденний цикл і не супроводжується зміною місця проживання [8, с.232].

Можливі й інші варіанти класифікації часовими характеристиками. Так А.Адеподжу розділяє міграції за тривалістю так: 1) короткотермінові (менше двох років); 2) середньо термінові (від двох до десяти років); 3) довготермінові (більше десяти років); 4) постійні (понад двадцять років) [16, с.106]. А.Ічдуйгу наводить таке розмежування міжнародної міграції: 1) постійні переселенці; 2) тимчасові робітники-контрактники; 3) тимчасові працівники-професіонали; 4) нелегальні працівники; 5) особи, що шукають притулку; 6) біженці; 7) транзитні мігранти [17, с.133].

За мотивами та чинниками міграцію можна поділити на добровільну та примусову. У свою чергу, М.Окульські твердить, що термін "міграція" використовується тоді, коли увага звертається на мотив остаточного

переселення [20, с.51]. До цього визначення Т.Драгунова додає чинники, які спонукають людей мігрувати. Суть міграції вона розуміє як "переміщення людей між населеними пунктами, регіонами, країнами, зумовлене економічними, політичними, етнічними та релігійними чинниками і пов'язане зі зміною на різні терміни місця проживання" [21, с.73]. О.Піскун стверджує, що "міграція нерідко пов'язана з різкою зміною не тільки географічного, територіального місця проживання, але і з певного соціуму, соціального та політико-правового середовища" [22, с.40]. Щодо примусової міграції цікавим є визначення А.Сові: "Стосовно населення термін міграція відповідає будь-якому переміщенню досить великої кількості людей, за винятком пересування військових частин" [23, с.339]. Згідно з цим висловом військову частину не треба враховувати до населення країни, але ж у військовій частині знаходяться люди, які примусово мігрують в ту чи іншу країну або регіон. С.Колінсон виокремлює чотири види міжнародних міграцій: 1) міграції економічні добровільні (трудові мігранти); 2) міграції політичні добровільні; 3) міграції політичні вимушені; 4) міграції економічні вимушені [18, с.2].

Отже, виходячи з вищезгаданої класифікації та тлумачень дослідників, можна зробити висновок, що міграція населення – це переміщення людей всередині країни (внутрішня міграція: в інше місто, регіон, округ,) і за межі країни (зовнішня або міжнародна міграція: в іншу країну), яка має певні цілі, зумовлюється мотивами та чинниками і регулюється нормативно-правовими нормами. На сьогоднішній день міжнародна міграція набуває більш вагомого значення для більшості країн світу та спонукає їх до розробки заходів щодо встановлення контролю за міграційними процесами, обмеженню негативного впливу від масового припливу мігрантів та заохочення і стимулювання приїзду кваліфікованої робочої сили. У зв'язку з цим повинна розроблятися й удосконалюватися міграційна політика, яка має на меті регулювати ці процеси.

Щодо суті поняття міграційної політики існує багато наукових підходів і різноманітність його визначення. Одним з них є визначення вищенаведеного у нашій праці дослідника В.Іонцева, який вважає, що "міграційна політика є системою політичних заходів, постанов, законодавчих актів і угод (спочатку двосторонніх, а відтак багатосторонніх) між державами щодо регулювання міграційних потоків" [24, с.78]. На думку Л.Рибаковського: "Міграційна політика являє собою систему загальноприйнятих на рівні управління ідей і концептуально об'єднаних засобів, за допомогою яких насамперед держава, а також її суспільні інститути, дотримуючись визначених принципів, що відповідають конкретним історичним умовам країни, припускають досягнення цілей, адекватних як цьому, так і наступному етапу розвитку суспільства" [25, с.167].

Міграційна політика має певні етапи розроблення та інструменти. Перший етап розроблення міграційної політики – це визначення того, що необхідно зробити, яка мета переслідується та чому розробляється та чи інша політика. На другому етапі чітко визначається мета міграційної політики. На третьому – розробляються програми, у рамках яких можна досягти мети та виробляються відповідні інструменти. По-перше, це необхідна інформація, знання того, що відбувається у рамках міграційних зрушень. Другий інструмент – адміністративні структури. Третій – законодавча база, задіяна для досягнення поставленої мети [25, с.170].

На сучасному етапі міграційна політика кожної з країн, використовуючи відповідні інструменти повинна вирішувати міграційні проблеми, відповідати національним інтересам і забезпечувати питання національної безпеки.

Висновки. З розвитком сучасного світу, що відбувається в умовах інтернаціоналізації, глобалізації та інформатизації розвиваються і міграційні процеси, з'являються їх нові види, змінюється їх класифікація. Сьогодні проводяться міжнародні наукові конференції, зустрічі, розробляються нові

міграційні моделі та форми, які допомагають зрозуміти поняття міграції та вдосконалити міграційну політику країн. У практиці регулювання міграційного процесу проходять переговори, приймаються юридичні документи, застосовуються відповідні інструменти. Регулювання міграційних процесів повинно ґрунтуватися на серйозній суворо науковій основі з впорядкованим набором засобів і механізмів. Лише узагальнення і наукове обґрунтування сутності цього явища може привести до розв'язання міграційної проблематики, що проявлятиметься у радикальному скороченні хаотичних міграційних потоків (насамперед нелегальних), які створюють соціально-економічні проблеми; регулюванні і забезпеченні соціальних умов життєдіяльності мігрантів; припиненні залучення мігрантів у кримінальний бізнес, організовану злочинність, політичний екстремізм; протидії нелегальним каналам контрабанди, торгівлі живим товаром, наркотиками, зброєю, контрафактом.

Список використаних джерел:

1. Миграция населения. Выпуск 1. Теория и практика исследования. Приложение к журналу "Миграция в России". – М., 2001. – С.18.
2. Geist В. Sociologicky slovník. – 1992.– 580 р.
3. Демографический энциклопедический словарь / Под ред. Д.И.Валентей. – М.: Советская энциклопедия, 1985.
4. Філософський словник соціальних термінів. – Харків: Р.И.Ф., 2005. – С. 454.
5. Економічна енциклопедія. В 3 т. Т.2 / Відпов. ред. С.В.Мочерний. – К.: Академія, 2001. – С. 385.
6. Хомра А.У. Миграция населения: вопросы теории, методики исследования. – К.: Наукова думка, 1979. – 148 с.
7. Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри: (Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика): Енциклопедія / За ред. Ю.Римаренка.– К.: Довіра, 1998. – 912 с.
8. Прибиткова І.М. Основи демографії: посібник для студентів гуманітарних і суспільних факультетів вищих навчальних закладів / І.М.Прибиткова. – К.: АртЕк, 1995. – 256 с.
9. Каслз С. Глобальные тенденции и проблемы. Международная миграция в начале XXI века: глобальные тенденции и проблемы // Международный журнал социальных наук. – 2001. – №032. – С.27-42.

10. Тихомирова Л., Тихомиров М. Юридическая энциклопедия / Под ред. М.Ю.Тихомирова. – М.: 1997. – 516 с.
11. Шелюк В. Соціальна міграція: Етапи, функції, типи // Перспективи. – 2001. – № 3 (15). – С. 45-50.
12. Воробьева О. Д. Миграционные процессы населения: вопросы теории и государственной миграционной политики // Проблемы правового регулирования миграционных процессов на территории Российской Федерации / Аналитический сборник Совета Федерации ФС РФ. – 2003. – №9(202). – С.35-37.
13. Міграційні явища та процеси: поняття, методи, факти: довідник / В.С.Кравців, У.Я.Садова та ін.; НАН України. Інститут регіональних досліджень. – Львів, 2009. – 228 с.
14. Романюк А. Міграційні процеси у Львівській області // Українські варіанти. – 1997. – № 2. – С.21-25.
15. Пулэн М. Источники данных для измерения международной миграции в странах Центральной Европы // Международная миграция населения: Россия и современный мир.– М.: МАКС Пресс, 2000. – Вып. 5. – С.14-37.
16. Адеподжу А. Взаимосвязь между внутренней и международной миграцией: африканская действительность // Международный журнал социальных наук. – 1999. – №24.– С.101-111.
17. Ичдуйгу А. Региональные и локальные перспективы. Политика международных мигрирующих режимов: транзитные миграционные потоки в Турции // Международный журнал социальных наук. – 2001.– №032. – С.131-142.
18. Collinson S. Europe and International Migration.– London; New York: Pinter Publishers, 1994. – XIV+210 p.
19. Ионцев В.А. Международная миграция населения: Россия и современный мир // Социологические исследования. – 1998. – № 6.– С.38-48.
20. Окольски М. Миграционное давление на Европу // Международная миграция населения: Россия и современный мир. Вынужденная миграция.– М.: МАКС Пресс, 2001. – Вып. 6.– С.46-54.
21. Драгунова Т. Просторовий аналіз міграційного процесу в м. Києві // Статистика України. – 2004. – №1.– С.72-79.
22. Піскун О. Основи міграційного права. – К.: Леся, 1998.
23. Сови А. Общая теория населения. Т. 2: Жизнь населений / Пер. с франц. Ф. Р. Окуновой.– М.: Прогресс, 1977. – 520 с.
24. Алешковский И.А. Тенденции международной миграции в глобализирующемся мире / И.А.Алешковский, В.А.Ионцев // Век глобализации. – 2008. – Вып. 2.– С.77-87.
25. Рыбаковский Л.Л. Миграция населения: прогнозы, факторы, политика / Леонид Рыбаковский; Отв. ред. Т.И.Заславская; АН СССР, Институт социологических исследований. – М. : Наука, 1987. – 143 с.